

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Νεότερη Ελληνική Ιστορία Α'

ΕΝΟΤΗΤΑ 6: Απολυταρχία και κρατική συγκρότηση

Κατερίνα Γαρδίκι

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Κεφάλαιο 6

Απολυταρχία και κρατική συγκρότηση

Η Αντιβασιλεία

Όπως προβλεπόταν από τη Συνθήκη του Λονδίνου της 7 Μαΐου 1832, τη βασιλική εξουσία του ανήλικου Όθωνα ασκούσαν τρεις αντιβασιλείς, διορισμένοι από τον πατέρα του, βασιλιά Λουδοβίκο της Βαυαρίας. Πρόεδρος της τριμελούς αντιβασιλείας με αρμοδιότητα και στα οικονομικά και εξωτερικά ζητήματα ορίστηκε ο κόμης Josef Ludwig von Armansperg (1787-1853), αρχηγός της αντιπολίτευσης, και πρώην υπουργός οικονομικών και εξωτερικών στην πατρίδα του. Ο νομομαθής Georg Ludwig von Maurer (1790-1872), καθηγητής νομικής στα πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης και του Μονάχου, ανέλαβε αρμοδιότητα για ζητήματα παιδείας και νομοθεσίας. Τέλος, ο στρατιωτικός Carl Wilhelm von Heideck (1788-1861) είχε λάβει μέρος στην Επανάσταση, είχε αρμοδιότητα για στρατιωτικά ζητήματα και ήταν ο μόνος από τους αντιβασιλείς που είχε κάποια εμπειρία της χώρας. Πριν ξεκινήσουν για την Ελλάδα προετοιμάστηκαν ως ένα βαθμό για το γιγάντιο έργο συγκρότησης ενός κράτους από το μηδέν με βάση τους θεσμούς, που ίσχυαν στην Ευρώπη της εποχής τους, είχαν ήδη υιοθετηθεί από το βαυαρικό βασίλειο και, σε σημαντικό βαθμό, είχαν την καταγωγή τους από γαλλικά πρότυπα. Παρά τις κοινωνικές αντιστάσεις που συνάντησαν και παρά την απολυταρχική βία, που συνόδευσε την εφαρμογή τους στο ελληνικό βασίλειο, ορισμένοι από αυτούς τους θεσμούς

αποδείχθηκαν ιδιαίτερα ανθεκτικοί στο χρόνο με καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση των κρατικών και πολιτικών θεσμών.

Ο Όθων και οι αντιβασιλείς έφτασαν με το βρετανικό πλοίο "Μαδαγασκάρη" στο Ναύπλιο, την πρωτεύουσα του κράτους, και αποβιβάστηκαν στις 25 Ιανουαρίου/6 Φεβρουαρίου 1833. Την άφιξη και την ενθουσιώδη υποδοχή από το λαό του Ναυπλίου απαθανάτισε ο ζωγράφος Peter von Hess, ο οποίος συνόδευε τον Όθωνα, σε πίνακα που φυλάσσεται στην Πινακοθήκη του Μονάχου.¹

Η περίοδος της βασιλείας του Όθωνα (1832-1862) μπορεί να διαιρεθεί στις εξής περιόδους: α) την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας (1832-1843), της οποίας η πρώτη, η επιμέρους περίοδος της Αντιβασιλείας, τερματίστηκε με την ενηλικίωσή του την 1 Ιουνίου 1835 (νη), και β) την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας (1843-1862). Πρώτος πρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου και γραμματεús επί των εξωτερικών της νέας εποχής διορίστηκε ο αγγλόφιλος πολιτικός από το Μεσολόγγι Σπυρίδων Τρικούπης (1788-1873).²

Διοικητική οργάνωση

Με διάταγμα της 3/15 Απριλίου 1833 οι αντιβασιλείς έθεσαν τις βάσεις για την κυβερνητική οργάνωση του βασιλείου. Η κυβέρνηση θα συνίστατο από επτά υπουργεία: τις γραμματείες εξωτερικών, εσωτερικών, οικονομικών, δικαιοσύνης, παιδείας, στρατιωτικών και ναυτιλίας.³ Ο αριθμός των υπουργείων παρέμεινε σταθερός μέχρι το 1911, όταν ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, με ορισμένες

1. Βλ. <http://www.pinakothek.de/peter-von-hess/einzug-koenig-ottos-von-griechenland-nauplia>

2. Στις 3/15 Απριλίου ανέλαβε επιπλέον και γραμματεús επί των εκκλησιαστικών και της δημοσίας εκπαίδευσεως.

3. Η κυβερνητική διαίρεση δεν διέφερε πολύ από τις δομές που είχαν λάβει κατά καιρούς οι κυβερνήσεις της περιόδου της Επανάστασης και του Καποδίστρια.

από τις έως τότε αρμοδιότητες του υπουργείου εσωτερικών, δημιούργησε το νέο υπουργείο Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας (μετονομάστηκε λίγο αργότερα σε υπουργείο Εθνικής Οικονομίας), για να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες της οικονομίας και της κοινωνίας.

Η διοικητική οργάνωση της χώρας συμπληρώθηκε με τη διαίρεσή της σε τρία επίπεδα διοίκησης: τους νομούς, τις επαρχίες και τους δήμους σε ένα σύστημα που συνδύαζε παραδοσιακές και νεότερες δομές (διάταγμα της 3/15 Απριλίου 1833). Το πρώτο επίπεδο ήταν εκείνο των νομών και ακολουθούσε το γαλλικό πρότυπο της διαίρεσης της χώρας σε départements. Για την ελληνική κοινωνία η διαίρεση της χώρας σε δέκα νομούς αποτελούσε νέο θεσμό, μέσω του οποίου διεκπεραιώνονταν οι αρμοδιότητες της κεντρικής κυβέρνησης. Οι νομοί έλαβαν αρχαιοελληνικά ονόματα όπως αυτά είχαν αναβιώσει στη λόγια γεωγραφία της περιόδου του νεοελληνικού διαφωτισμού. Έτσι, παρόλο που ονομασίες όπως για παράδειγμα "Λακωνία" και "Ευρυτανία" ήταν άγνωστες έως τότε στην κοινή χρήση, μέσα από τη νέα διοικητική διαίρεση εγγράφηκαν μόνιμα στη νεότερη ελληνική γεωγραφία.

Το δεύτερο επίπεδο, εκείνο των 42 επαρχιών, αντιστοιχούσε ως επί το πλείστον στη γνωστή από την οθωμανική περίοδο διαίρεση του καζά. Ωστόσο, και οι επαρχίες έλαβαν αρχαιοελληνικές ονομασίες από τη λόγια γεωγραφία. Για παράδειγμα ο καζάς της Καρύταινας αντιστοιχούσε στην επαρχία Γορτυνίας και ο καζάς του Αγίου Πέτρου στην επαρχία Κυνουρίας. Μέσα από την ανάδειξη των εκπροσώπων των καζάδων/επαρχιών στις εθνοσυνελεύσεις της Επανάστασης, οι πολιτικές ηγεσίες διασφάλισαν τη συνέχεια της πολιτικής τους βάσης στο διοικητικό επίπεδο των επαρχιών. Έτσι, στη συνέχεια, δηλαδή με την έναρξη της συνταγματικής περιόδου το 1843, οι επαρχίες αποτέλεσαν τις εκλογικές περιφέρειες, στις οποίες θα διεξάγονταν στο εξής οι εκλογικοί αγώνες. Η ελληνική πολιτική ηγεσία επομένως έστρεψε το ενδιαφέρον της σε αυτό το διοικητικό επίπεδο.

Το τρίτο επίπεδο ήταν εκείνο των δήμων. Οι δήμοι ήσαν περιφέρειες, που περιλάμβαναν την πρωτεύουσα του δήμου, τους οικισμούς που ανήκαν στην περιφέρεια μαζί με την γεωγραφική έκταση, που περιέβαλλε τους οικισμούς. Για τις ονομασίες των δήμων επελέγησαν ονομασίες από την αρχαία γεωγραφία προερχόμενες από τον Πausanία και τον Στράβωνα. Οι σύγχρονες ονομασίες διατηρήθηκαν όμως στις περιπτώσεις των επιμέρους οικισμών. Με δεδομένη την σχεδόν πλήρη απουσία χερσαίων συγκοινωνιών, ο δήμος ήταν ο κατ'έξοχην φορέας με τις ουσιαστικότερες αρμοδιότητες που αφορούσαν τις σχέσεις του δημοσίου με τους πολίτες, δηλαδή τη φορολογία, τη στρατολογία, την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τη δημόσια υγεία και την εσωτερική ασφάλεια. Ο δήμαρχος αποτελούσε επιλογή της κεντρικής κυβέρνησης ή του νομάρχη από έναν κατάλογο τριών ονομάτων που εκλέγονταν από τους δημότες με έμμεση εκλογή με τιμηματική ψήφο, με την ψήφο των "μάλλον φορολογουμένων πολιτών" ως προς τους άμεσους δημοτικούς φόρους, δηλαδή με δικαίωμα ψήφου ανάλογο με το εισόδημα του δημότη. Όσο ο πολυπληθέστερος ήταν ο δήμος, τόσο μικρότερη ήταν η αναλογία των εκλογέων προς τους δημότες. Έτσι, ακόμη και κατά την περίοδο της απολυταρχίας, ο δήμος ήταν το μόνο διοικητικό επίπεδο, στο οποίο διενεργούνταν εκλογές κάθε τρία χρόνια.

Σταδιακά οι δήμαρχοι απέκτησαν ιδιαίτερα μεγάλη πολιτική δύναμη και δυνατότητα να επηρεάζουν το ελληνικό κομματικό σύστημα. Περιορισμό στην παντοδυναμία των δημάρχων επέτυχε ο Ελευθέριος Βενιζέλος το 1912 με την ψήφιση του νόμου "Περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων", με τον οποίον οι επιμέρους οικισμοί άνω των 300 κατοίκων αποχωρίστηκαν από την πρωτεύουσα του δήμου και αποτέλεσαν τον νέο διοικητικό θεσμό των κοινοτήτων.

Αυτοκέφαλο εκκλησίας

Όπως ήδη αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 5, μία από τις πρώτες ενέργειες της Αντιβασιλείας ήταν να επιληφθούν με το ζήτημα της διοίκησης της εκκλησίας της

χώρας, η οποία είχε χάσει την επαφή της με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Ο Maurer, προτεστάντης καλβινιστής ο ίδιος, υπήγαγε την εκκλησία στο κράτος σε ένα σύστημα που αποκαλείται *καισαροπαπισμός* - όχι τον χωρισμό εκκλησίας και κράτους αλλά μάλλον ακριβώς το αντίθετο. Για την πραγματοποίηση του προγράμματος της κήρυξης του Αυτοκεφάλου της ελληνικής εκκλησίας συνεργάστηκε με τον Σπυρίδωνα Τρικούπη, πρόεδρο του υπουργικού συμβουλίου και γραμματέα (υπουργό) επί των εκκλησιαστικών και της δημοσίας εκπαιδεύσεως, και τους συνεργάτες του Κωνσταντίνο Σχινά και Θεόκλητο Φαρμακίδη.

Με το διάταγμα της 23 Ιουλίου/4 Αυγούστου 1833 η ελληνική εκκλησία κηρύχθηκε αυτοκέφαλος, δηλαδή ανεξάρτητη από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, αρχηγός της ορίστηκε ο βασιλιάς και η διοίκησή της ανατέθηκε στην Ιερά Σύνοδο, διορισμένη από την κυβέρνηση. Η εκκλησιαστική νομοθεσία συμπληρώθηκε και από τα διατάγματα της διάλυσης των μοναστηριών (Οκτώβριος 1833, Μάρτιος και Μάϊος 1834), με τα οποία διαλύονταν όσα ανδρικά μοναστήρια είχαν λιγότερους από έξι μοναχούς, διαλύονταν όλα τα γυναικεία μοναστήρια εκτός από τρία, δηλαδή ένα σε κάθε περιφέρεια, και απαγορεύονταν οι δωρέες στην εκκλησία. Τα έσοδα από την εκποίηση της περιουσίας των διαλυμένων μοναστηριών θα συνέβαλαν στην ενίσχυση της εκπαίδευσης.

Το Αυτοκέφαλο της ελληνικής εκκλησίας ήταν μονομερής ενέργεια, την οποία το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως δεν αναγνώρισε παρά μόνο μετά από δεκαεπτά χρόνια, με τον Συνοδικό Τόμο του 1850.

Η πολιτική επιλογή του Αυτοκεφάλου ήταν σταθμός στην πορεία της εθνικής και κρατικής συγκρότησης. Προκάλεσε δυσπιστία προς τον νέο ηγεμόνα, την οποία καλλιέργησε και εκμεταλλεύτηκε ο κλήρος και η ρωσική επιρροή στην Ελλάδα. Ο Όθων και οι αντιβασιλείς κατηγορήθηκαν ότι προσπαθούσαν να οδηγήσουν τον

ελληνικό λαό στον καθολικισμό ή τον προτεσταντισμό, κατηγορία που προκάλεσε το πρώτο ρήγμα με το λαϊκό αίσθημα.⁴ Ταυτόχρονα δημιούργησε ευρύτερο συμβολικό ρήγμα ανάμεσα στους χριστιανούς ορθοδόξους που ζούσαν εντός του ελληνικού βασιλείου και στην πλειονότητα, δηλαδή εκείνους που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Αποτέλεσε όμως το πρότυπο, στο οποίο αργότερα στήριξαν τις αξιώσεις τους για δική τους εθνική εκκλησία οι Βούλγαροι.⁵

Αθήνα

Κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης η έδρα της κυβέρνησης μεταφερόταν από πόλη σε πόλη ανάλογα με τις συνθήκες ασφάλειας και τις αποφάσεις των μερίδων των εμφυλίων συγκρούσεων. Κατά καιρούς η πρωτεύουσα λειτούργησε στην Τριπολιτσά, την Κόρινθο, το Ναύπλιο και την Αίγινα. Το 1829 ο Καποδίστριας μετέφερε την πρωτεύουσα από την Αίγινα στο Ναύπλιο, όπου το 1833 εγκαταστάθηκαν η αυλή του Όθωνα και η ελληνική κυβέρνηση. Οι αποφάσεις για την επιλογή της έδρας της κυβέρνησης επηρέαζαν σειρά από πληθυσμιακούς, κοινωνικούς και οικιστικούς παράγοντες. Όπως σχολίασε πολύ αργότερα ο γάλλος δημοσιογράφος Edmond About (1828–1885), επικριτής του Όθωνα και συγγραφέας του έργου *Ο βασιλιάς των ορέων*,

Ο κόμης Καποδίστριας, που ορίστηκε πρόεδρος της πολιτείας στις αρχές του 1828, εγκατέστησε την έδρα της κυβέρνησης στο χωριό της Αίγινας. Ο μετακινούμενος πληθυσμός που αναζητεί απασχόληση στο δημόσιο

4. [εξεγέρσεις Παπουλάκος - φιλορθόδοξη συνωμοσία - δίκη Κολοκοτρώνη, Πλαπούτα]

5. Βλ. τα σχετικά με την Βουλγαρική Εξαρχία (1870) στο κεφάλαιο --, παρακάτω. Ορθόδοξες εθνικές εκκλησίες ίδρυσαν επίσης η Ρουμανία το 1872, η Σερβία το 1879 και η Αλβανία το 1922.

μεταφέρθηκε εκεί μαζικά. Κατα- σκεύαστηκαν κατ'ανάγκην σπίτια και το χωριό έγινε πόλη.

Τον Ιούνιο του 1829 ο Καποδίστριας μετέφερε την πρωτεύουσα στο Ναύπλιο. Η Αίγινα εγκαταλείφθηκε, τα σπίτια που είχαν χτιστεί ερειπώθηκαν, η πόλη ξανάγινε χωριό. Η δραστηριότητα και η ζωή έφυγαν μαζί με την κυβέρνηση. Δεν υπάρχουν στο βασίλειο ούτε αρκετοί άνθρωποι ούτε αρκετά κεφάλαια ώστε να κατοικηθούν και να ευδοκιμήσουν ταυτόχρονα δύο πόλεις. ...

Με τη σειρά του μεγάλωσε το Ναύπλιο: το πλήθος μεταφέρθηκε εκεί, χαράχθηκαν δρόμοι, ανεγέρθηκαν σπίτια. Το Δεκέμβριο του 1834 η κυβέρνηση μεταφέρεται στην Αθήνα και αυτό ήταν το τέλος του Ναυπλίου.

Ήδη από την εποχή της διακυβέρνησης του Καποδίστρια είχε ξεκινήσει συζήτηση για την επιλογή της οριστικής πρωτεύουσας, συζητήσεις τις οποίες συνόδευαν και πολεοδομικοί σχεδιασμοί των ανταγωνιζόμενων πόλεων.⁶ Ανάμεσα στις υποψήφιες πόλεις ήταν η Κόρινθος, η Αθήνα, ο Πειραιάς και τα Μέγαρα. Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια μάλιστα, πριν από την επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας, η προσωρινή κυβέρνηση είχε αναθέσει την εκπόνηση πολεοδομικού σχεδίου της πόλης στους αρχιτέκτονες Eduard Schaubert (1804 – 1860) και Σταμάτιο Κλεάνθη (1802-1862), μαθητές ενός από τους σημαντικότερους γερμανούς αρχιτέκτονες του νεοκλασσικού ρυθμού, του Karl Friedrich Schinkel (1781-1841). Πέρα από την επιθυμία των ίδιων των κατοίκων της πόλης, για την οριστική απόφαση για την επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας στις 18/30 Σεπτεμβρίου 1834 καθοριστική ήταν η επιρροή του βασιλιά Λουδοβίκου της Βαυαρίας, πατέρα του Όθωνα, ο οποίος

6. Το ζήτημα της αναμόρφωσης του αστικού ιστού της χώρας είναι αντικείμενο μεταγενέστερου κεφαλαίου.

οραματιζόταν την αναβίωση της Αθήνας των κλασικών χρόνων, στην οποία θα βασίλευε ο γιός του.

Στην πραγματικότητα, χωρίς σε καμμία περίπτωση να ήταν ποτέ χωριό, η Αθήνα κατά το οθωμανικό της παρελθόν ήταν μικρή επαρχιακή πόλη, έδρα καδή αλλά και ευρωπαϊών προξένων, πόλος έλξης επισκεπτών των μνημείων του αρχαίου της παρελθόντος, μικρότερη όμως από πόλεις της Πελοποννήσου, όπως η Πάτρα, η Κόρινθος, αλλά η μεγαλύτερη από τις πόλεις της Στερεάς Ελλάδας. Για την ιδεολογική βάση της επιλογής της Αθήνας ο About έγραφε σκοπτικά.

Ο βασιλιάς Όθων, ή μάλλον ο πατέρας του, ήταν εκείνος που θέλησε να γίνει η Αθήνα πρωτεύουσα του βασιλείου. Επρόκειτο για μια επιλογή περισσότερο αρχαιολογική παρά πολιτική. Θα ήταν προτιμότερο να είχε επιλεγεί θέση στον ισθμό της Κορίνθου, στο κέντρο του βασιλείου μεταξύ ανατολής και δύσης... Αλλά ο βασιλιάς σίγουρα φανταζόταν ότι θα γινόταν μεγάλος στρατηγός στη χώρα του Μιλτιάδη, μεγάλος ναυτικός στην πατρίδα του Θεμιστοκλή, σοφός πολιτικός στην πατρίδα του Περικλή. Η Κόρινθος θα μπορούσε να γίνει σε μικρό χρονικό διάστημα εμπορική πόλη και μια από τις σημαντικότερες αγορές της ανατολής ... Αλλά η Αθήνα ονομάζεται Αθήνα. ... [κατόπιν προβάλλει ως καλλίτερη θέση τον Πειραιά] ... Η δημόσια υγεία όμως καθώς και τα εμπορικά συμφέροντα έπρεπε να υποχωρήσουν ενώπιον της αρχαιολογίας. Αν ο βασιλιάς μπορούσε να πλαγιάσει στο κρεβάτι του Σοφοκλή, θα θεωρούσε τον εαυτό του ικανό να γράψει τραγωδίες.

Μετά από συμφωνία με τους δημογέροντες της πόλης για τις αποζημιώσεις έναντι των ακινήτων που θα απαλλωτριώνονταν, η μεταφορά της κυβέρνησης στην Αθήνα συντελέστηκε την 1/13 Δεκεμβρίου 1834.

Σύμφωνα με το πολεοδομικό σχέδιο της Αθήνας που εκπόνησαν οι αρχιτέκτονες Schaubert και Κλεάνθης, αυτό προέβλεπε την οικοδόμηση νέας πόλης στη θέση της παλαιάς οθωμανικής πόλης, στο πεδίο ανατολικά της Ακρόπολης, με μέριμνα για απελευθέρωση ζώνης γύρω από το βράχο της Ακρόπολης για μελλοντικές αρχαιολογικές ανασκαφές. Η διάταξη της νέας πόλης πάνω σε ένα τριγωνικό πλαίσιο ήταν ιεραρχική, σύμφωνη με τις αντιλήψεις του τέλους του 18ου αιώνα για ένα ορθολογικά σχεδιασμένο, λειτουργικό, απόλυτα ελεγχόμενο πολεοδομικό σύνολο. Στην κορυφή του τριγώνου τοποθετείτο το βασιλικό ανάκτορο, στη θέση της σημερινής πλατείας Ομονοίας, σε συνάφεια με όλα τα κυβερνητικά κτίρια και το κέντρο της αγοράς. Στις άλλες δύο γωνίες δημιουργείτο αφ'ενός η δυτική είσοδος της πόλης, αφ'ετέρου σύμπλεγμα φορέων πολιτισμού, στην ανατολική είσοδο της πόλης, στη θέση του κάτω μέρους της σημερινής πλατείας Συντάγματος. Οι πλευρές του τριγώνου σχηματίζονταν από τις οδούς Πειραιώς, Σταδίου και Ερμού.

Το φιλόδοξο και δαπανηρό στην εκτέλεση αρχικό σχέδιο συνάντησε τις έντονες αντιδράσεις των Αθηναίων και άλλαξε δύο φορές: λίγο πριν από τη μεταφορά της πρωτεύουσας το 1834 από τον αρχιτέκτονα Leo von Klenze (1784-1864), και ξανά το 1837. Τότε ο Friedrich von Gaertner (1791-1847) επέλεξε την οριστική θέση του ανακτόρου στη θέση Μπουμπουνίστρα. Η μετατόπιση συμπαρέσυρε τις αξίες της γης προς όφελος του ανατολικού τμήματος της πόλης. Αποτέλεσμα όμως των τροποποιήσεων του αρχικού σχεδίου ήταν το τελικό σχέδιο να χάσει σημαντικό μέρος του μνημειακού και προγραμματικού του χαρακτήρα. Στο τελικό αυτό σχέδιο το πολιτιστικό σύμπλεγμα μετακινήθηκε στο μέσο της διαδρομής της οδού Σταδίου, όπου λίγα χρόνια αργότερα κτίστηκε το Πανεπιστήμιο και ακόμη αργότερα η Ακαδημία και η Εθνική Βιβλιοθήκη. Έτσι, παρά τη συρρίκνωση της μνημειακής και ιεραρχικής της οργάνωσης, η αρχική τριγωνική δομή του πολεοδομικού σχεδιασμού, χαρακτηρίζει ακόμη το κέντρο της νεότερης πόλης.

Ο ανασχεδιασμός όμως της Αθήνας σύμφωνα με τη νέα της λειτουργία ως πρωτεύουσας του εθνικού κράτους συνοδεύτηκε από ένα πρωτόγνωρο για την πόλη κοινωνικό και δημογραφικό μετασχηματισμό, καθοριστικό για τη νεότερη ελληνική ιστορία στο σύνολό της, που θα εξεταστεί σε μεταγενέστερο κεφάλαιο. Αξίζει ωστόσο να επισημανθεί η χρόνια δυσκολία στην εξοικονόμηση πόρων για τη χωρική ενσωμάτωση και τη στέγαση των κεντρικών κρατικών λειτουργιών στην πρωτεύουσα του κράτους.

Νομικοί κώδικες

Η Αντιβασιλεία άφησε στη χώρα σημαντικό έργο στον τομέα της δικαιοσύνης, του οποίου εμπνευστής ήταν ο Maurer και το οποίο χαρακτηρίζεται από μεγάλη μακροβιότητα, παρόλο που συνιστούσε ριζική ρήξη με το παλαιότερο δικαιοσύνη σύστημα των ορθόδοξων χριστιανών κατά την οθωμανική περίοδο και με τους κατά τόπους λαϊκούς θεσμούς δικαίου. Το έργο του Maurer απέβλεπε στην συγκρότηση νομικού συστήματος ενιαίου για όλη την επικράτεια και συνίσταται σε τέσσερις κώδικες, σύμφωνα με τις νεότερες αντιλήψεις περί δικαίου, που επικρατούσαν στη δυτική Ευρώπη και ήθελαν το δίκαιο να διατυπώνεται ρητά, σε γραπτούς κώδικες.

Στο πνεύμα αυτό μάλιστα ήδη κατά την επαναστατική περίοδο όλες οι εθνοσυνελεύσεις είχαν περιλάβει στα συντάγματα διατάξεις που καλούσαν για τη συγκρότηση επιτροπών για τη σύνταξη νομικών κωδίκων. Πρότυπο για τον Maurer ήταν οι νομικοί κώδικες της Γαλλίας, οι οποίοι υιοθετήθηκαν από τη Βαυαρία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Εκτός από την ίδια τη νομοθετική εργασία, η δημοσίευση των κωδίκων απαίτησε τεράστιο μεταφραστικό και εκδοτικό έργο. Έτσι, από τους τέσσερις, μόνο ο ποινικός κώδικας τέθηκε σε εφαρμογή πριν από την ανάκληση του Maurer στο Μόναχο τον Ιούλιο του 1834.

Ο Οργανισμός δικαστηρίων και συμβολαιογράφων (21 Ιανουαρίου/2 Φεβρουαρίου 1834) αποτελούμενος από 313 άρθρα τέθηκε σε εφαρμογή μετά την

αναχώρηση του Maurer από την Ελλάδα ίδρυε τα ποινικά και πολιτικά δικαστήρια, εμποροδικεία και τα συμβολαιογραφεία, εισήγε το θεσμό των συμβολαιογράφων και των δικηγόρων, δεχόταν το θεσμό των ενόρκων.

Ο Κώδικας ποινικής δικονομίας (10/22 Μαρτίου 1834) και ο κώδικας πολιτικής δικονομίας (2/14 Απριλίου 1834) καθόριζαν τις διαδικασίες διεξαγωγής των ποινικών και αστικών δικών αντίστοιχα. Ο τελευταίος, αποτελούμενος από 1101, ήταν ιδιαίτερα εκτενής καθώς επιχειρούσε να καλύψει ανάγκες που δημιουργούσε η έλλειψη αστικού κώδικα.

Ο ποινικός κώδικας, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 19 Απριλίου/1 Μαΐου 1834 (διάταγμα 18/30 Δεκ. 1833), βασίστηκε στον γαλλικό ποινικό κώδικα του 1803 και τον βαυαρικό ποινικό κώδικα του 1813. Η εφαρμογή του στην Ελλάδα αντικατέστησε το "Απάνθισμα των εγκληματικών", την πρόχειρη κωδικοποίηση της ποινικής νομοθεσίας, που είχε θέσει σε ισχύ η Β' Εθνοσυνέλευση του Άσ τρους.⁷ Ο ποινικός κώδικας του 1834 έθετε την ελληνική ποινική δικαιοσύνη σε βάσεις του ρωμαϊκού δικαίου, την εναρμόνισε με το ευρωπαϊκό δίκαιο και την απομάκρυνε από κάθε σχέση με το ελληνικό λαϊκό δίκαιο. Η ισχύς του ελληνικού ποινικού κώδικα του 1834 διήρκεσε έως το 1950.

Σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γερμανικής σχολής του ρωμαϊκού δικαίου ο ποινικός κώδικας στα 705 άρθρα του όριζε με μεθοδικό τρόπο και με λεπτομέρειες τί ήταν έγκλημα, τα είδη των εγκλημάτων και τις τιμωρίες κάθε εγκλήματος, οριοθετώντας έτσι αυστηρά το πεδίο, εντός του οποίου μπορούσε να κινηθεί η δικαιοσύνη. Θεμελιώδης αρχή, η αρχή της νομιμότητας, ήταν ότι δεν

7. Βλ. κεφάλαιο 4. Με βάση το "Απάνθισμα των εγκληματικών" δικάστηκε και καταδικάστηκαν σε θάνατο τον Μάιο 1834 ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης και ο Γεώργιος Πλαπούτας για συμμετοχή σε ρωσόφιλη συννομωσία, χωρίς όμως να εφαρμοστεί η ποινή αυτή.

υπάρχει έγκλημα εάν δεν έχει προηγουμένως οριστεί από τη νομοθεσία και δεν έχει προσδιοριστεί ποινή. Έτσι, έγκλημα είναι ό,τι ο νόμος ορίζει ως τέτοιο και καθορίζει την αντίστοιχη ποινή. Ο ποινικός κώδικας όριζε τρεις κατηγορίες εγκλημάτων: κατά σειρά βαρύτητας τα πταίσματα, τα πλημμελήματα και τα κακουργήματα. Τέλος, καταργούσε τα προϋπάρχοντα έθιμα.

Στον ελληνικό ποινικό κώδικα περιλήφθηκαν όμως και πολιτικού χαρακτήρα διατάξεις, που προστάτευαν το νέο καθεστώς. Οι διατάξεις αυτές ποινικοποιούσαν και τιμωρούσαν τη δημόσια έκφραση κριτικής κατά της κυβέρνησης, την συνάθροιση με αντικείμενο τις "εξωτερικές ή εσωτερικές σχέσεις της επικρατείας" ή δημόσια έκφραση που αντέβαινε προς τις αντιλήψεις περί της θρησκείας ή της ηθικής.

Λόγω διαφωνίας του με τον Armansperg, ο Maurer ανακλήθηκε στο Μόναχο από τον βασιλιά Λουδοβίκο τον Ιούλιο του 1834 αφήνοντας το νομοθετικό του έργο ημιτελές. Έτσι δεν ολοκλήρωσε το έργο σύνταξης αστικού κώδικα, για την οποία όμως είχε κάνει σημαντική προεργασία, έτσι ώστε ο αστικός κώδικας να λαμβάνει υπόψη του την ελληνική νομική παράδοση. Για το σκοπό αυτό με τη βοήθεια των κατά τόπους ειρηνοδικών συγκέντρωσε πληροφορίες για τα νομικά έθιμα, που ίσχυαν σε κάθε τόπο. Επιστρέφοντας στο Μόναχο δημοσίευσε το υλικό αυτό σε τρίτομο έργο με τίτλο *Das griechische Volk* (Ο Ελληνικός Λαός).

Η ελληνική κοινωνία στερήθηκε αστικού κώδικα επί περισσότερο από έναν αιώνα. Οι αστικές υποθέσεις, δηλαδή οι νομικές διαφορές, που αφορούσαν τις πιο κοινές και καθημερινές ανθρώπινες σχέσεις, τις οικογενειακές, κληρονομικές υποθέσεις και τις οικονομικές συναλλαγές, παρέμειναν χωρίς κωδικοποιημένο δίκαιο έως το 1946, ενώ ταυτόχρονα ο προοδευτικός εξαστισμός της κοινωνίας και η ανάπτυξη της οικονομίας αύξαναν διαρκώς την πολυπλοκότητα των νομικών σχέσεων. Μόλις το 1930 ο Ελευθέριος Βενιζέλος, νομικός ο ίδιος, συγκρότησε επιτροπή από καθηγητές της νομικής σχολής και άλλους ειδικούς με αποστολή να

καλύψει αυτή την εκκρεμότητα. Η επιτροπή αυτή αναμορφώθηκε με πιο συντηρητική σύνθεση από την αντιβενιζελική κυβέρνηση του Παναγή Τσαλδάρη, η οποία επιτροπή παρουσίασε το οριστικό της κείμενο το 1940 επί πρωθυπουργίας Ι. Μεταξά. Ο αστικός κώδικας επρόκειτο να τεθεί σε ισχύ το 1941. Ωστόσο η κυβέρνηση της κατοχής ανέστειλε την ισχύ του αστικού κώδικα, ο οποίος τέθηκε τελικά σε ισχύ το 1946, δηλαδή μετά την απελευθέρωση της χώρας από τους Γερμανούς

Το Πανεπιστήμιο

Το Οθώνειο Πανεπιστήμιο ήταν το πρώτο στην ευρύτερη περιοχή της ανατολικής Μεσογείου και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Παρόλο που η ίδρυσή του περιλαμβανόταν στους σχεδιασμούς του Maurer, αυτό ιδρύθηκε αρκετά χρόνια μετά την ανάκλησή του από την Ελλάδα. Εγκαινιάστηκε από τον Όθωνα στις 3/15 Μαΐου 1837 στην προσωρινή έδρα του πανεπιστημίου στην κατοικία του Σταμάτιου Κλεάνθη στην Πλάκα.⁸ Η ανοικοδόμηση του οριστικού κτιρίου, ενός από τα πρώτα μνημειακά κτίρια νεοκλασικού ρυθμού της πρωτεύουσας, ξεκίνησε το 1839, άνοιξε για τη λειτουργία του πανεπιστημίου το 1841 και ολοκληρώθηκε το 1864 σε σχέδια του Δανού αρχιτέκτονα Χριστιανού Hansen (1803 - 1883). Είχε διπλό στόχο: την παραγωγή στελεχών για τις ανάγκες του κράτους και της κοινωνίας και την καλλιέργεια και διάδοση της ελληνικής εθνικής ιδέας. Αποτελείτο από τέσσερεις σχολές: τη θεολογική, τη νομική, την ιατρική και την φιλοσοφική. Η τελευταία, εκτός από τις ανθρωπιστικές, περιλάμβανε και τις θετικές και φυσικές επιστήμες. Δεχόταν ως φοιτητές αποφοίτους των γυμνασίων χωρίς εξετάσεις. Μέχρι την ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1925 ήταν το μόνο πανεπιστήμιο της χώρας.

8. Στο ανακαινισμένο κτίριο στεγάζεται σήμερα το Μουσείο της Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η οργάνωση του κράτους εκ μέρους των βαυαρών αντιβασιλέων φιλοδοξούσε να εξοπλίσει τη χώρα με σύγχρονους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Αρκετοί από αυτούς αποδείχθηκαν αρκετά μακρόβιοι. Άλλοι εξελίχθηκαν, προσαρμόστηκαν ή συνάντησαν αντιστάσεις και αντικαταστάθηκαν. Για άλλους όμως, -για παράδειγμα τους θεσμούς δημόσιας υγείας- παρά τον σύγχρονο σχεδιασμό τους, δεν κατέστη δυνατόν να στηριχθούν από την ελληνική κοινωνία και να συντηρηθούν, με αποτέλεσμα να παρακμάσουν και να μείνουν η σκιά του αρχικού προτύπου.

Βιβλιογραφία

- Δημακόπουλος, Γεώργιος Δ. *Η θεμελίωσις του δημοτικού συστήματος, 1833-1834*. Αθήνα, 2001.
- Parageorgiou-Venetas, Alexander / Παπαγεωργίου-Βενετάς, Αλέξανδρος, ed.. *Das ottonische Griechenland: Aspekte der Staatswerdung / Η Οθωνική Ελλάδα και η συγκρότηση του Ελληνικού κράτους*. Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών and Goethe Institut Athen, . Αθήνα: Οδυσσέας, 2002.
- Καλλιβρετάκης, Λεωνίδα. "Η Αθήνα του 19ου αιώνα. Από επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πρωτεύουσα του Ελληνικού Βασιλείου." *Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών. Επιστημονικές επιμορφωτικές διαλέξεις*. Αθήνα: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων; Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 1996. 173–96. Επίσης, http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_9.aspx
- Καρύδης, Δημήτρης. "Η Αθήνα τον 19ο αιώνα. Σχεδιάσμα της πολεοδομικής εξέλιξης" στο *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, Αθήνα: Παπασωτηρίου, 2006, 27-73.
- Ματάλας, Παρασκευάς. *Έθνος και ορθοδοξία: οι περιπέτειες μιας σχέσης από το "ελλαδικό" στο βουλγαρικό σχίσμα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002.
- Μπίρης, Κώστας Η. *Αί Άθηναι από τοῦ 19ου εἰς τόν 20όν αἰῶνα*. Αθήνα: Μέλισσα, 1995. 1966.
- Πανταζόπουλος, Νικόλαος. *Από της λογίας παραδόσεως εις τον Αστικόν κώδικα*. Αθήνα:, 1965.
- Πανταζόπουλος, Νικόλαος. *Νεοελληνικό κράτος και ευρωπαϊκή κοινότητα. Ο καταλυτικός ρόλος των Βαυαρών*. Αθήνα: Παρουσία, 1998.
- Πετρόπουλος, Ιωάννης. *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833–1843)*. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1986.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Κατερίνα Γαρδίκια, 2015. Κατερίνα Γαρδίκια. «Νεότερη Ελληνική Ιστορία Α'. Ενότητα 6: Απολυταρχία και κρατική συγκρότηση». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ARCH1/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

